

Вера Кац

ОСНОВНА ОБИЉЕЖЈА НАЦИОНАЛНЕ СТРУКТУРЕ ЧЛАНСТВА КПЈ/СКЈ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ 1945-1953.

Југославенски национални мозаик био је једна од темељних доминанти организационог структурирања КПЈ током прве поратне деценије, које се одвијало кроз два непосредна динамичка тока, подједнако мотивирана основним постулатима партијске националне политике и доминирајућом позицијом Партије у централистичком устројавању свих сегмената друштвеног живота. С једне стране, формирањем КП Србије (маја 1945), КП Црне Горе и КП Босне и Херцеговине (1948) окончан је процес организацијског реструктурирања КПЈ започет поткрај 30-их година оснивањем КП Словеније, КП Хрватске и КП Македоније, чиме су, уз успостављање ратом прекинутог континуитета у методологији рјешавања националног питања на основама лењинистичког разумјевања права сваке нације на самоопредјељеност, и у партијској сфери непосредно конкретизована авнојевска начела државности свих федералних јединица вишенационалне југославенске заједнице. С друге стране, том организацијском принципу аналогном политиком националне равноправности, као релевантиом тековином укупног партијског учинка у претходном, ратиом периоду, обезбјеђивана је пропорционална заступљеност нација у свим органима централизоване управе, законодавне и извршне власти и у свим областима друштвене дјелатности (партијској, државној, привредној, културној и слично), како по хоризонталној организационој линији, у свим основним организационим јединицама, тако и у пуном распону организацијске вертикале, од најнижих до организација савезног ранга и значаја.

I.

С обзиром на почетне резултате у историографским истраживањима овакве врсте, која у првом реду захтијевају емпиријску подлогу, у овом раду настојаће се на примјеру босанскохерцеговачког партијског чланства показати резултати остваривања програмски зацртаних тељењних одредница националне политике КПЈ. Наравно, свака федерална јединица имала је специфичан развој у погледу националног састава партијског чланства, који је у првом реду зависио од националног састава становништва у њој, затим од снажних демографских промјена карактеристичних за ово раздобље, али умногоме и од различитог ступња масовности одласка у редове народноослободилачке војске из појединих националних средина.

Многонационална заједница народа и народности Југославије на босанскохерцеговачком простору има представљену сву сложеност своје националне структуре, па тако у сачуваној архивској грађи извјештаји биљеже припаднике сљедећих народа: Србе, Хрвате, Муслимане, Словенце, Црногорце, Македонце, Албанце, Мађаре, Русе, Русине, Чехе, Италијане, Румуне, Бугаре, Влахе, Турке и »остале« (у које су убројани и Јевреји). Уз то, потребно је напоменути, образац (формулар) за уписивање статистичких података био је јединствен за цијели југославенски териториј, те директно упућује на закључак о бројности различитих народа и народности у босанскохерцеговачком партијском чланству, исказаних кроз нумеричке вриједности за припаднике сваког народа понаособ, у тачно предвиђеним рубрикама. Присутна национална разноликост наметала је партијском руководству сталан задатак у смислу уређивања тих односа у заједници која ће свима подједнако одговарати. Разумљиво, процес међусобног толерантнијег комуницирања и заједничког подношљивијег живљења текао је укомпонирано у свакодневне задатке који су стајали пред цијелим друштвом, а Партијом посебно.

Прије аналитичке презентације опћих и табеларних показатеља о националној структури босанскохерцеговачког партијског чланства, претходно је потребно указати на нека питања уочена у самом процесу истраживања архивске грађе, која стоје у уској вези с методолошким и научно-истраживачким аспектима изучавања ове проблематике. Прије свих, потребно је напоменути да промјене у националној структури друштва уопће, па и њених сегмената, није могуће проучавати без детаљнијег увида у дуљи временски период, за што би, у овом случају, оптимално рјешење било сагледавање националног састава и његово губање кроз цио послеријатни период. Међутим, како до 1968. године (од када почиње излазити »Статистички преглед СКЈ«), нема објављених потпуних статистичких показатеља, истраживач је упућен на дуготрајан посао у специјалне архиве, што на почетку сугерира етапну реализацију, апсолвирање проблематике кроз поједине периоде (зависно од усвојене периодизације), што је случај и у овом раду, гдје се проблематика елабо-

рира у интервалу 1945-1952. година. Важан моменат у самом процесу истраживања је и питање употребљивости акумулираних података за компаративну анализу, јер се директно преузети из статистичких извјештаја архивске провенијенције, те се не могу сматрати, због саме накнадне реализације, апсолутно тачним приказом стања, и то из два основна разлога. Прво, прописани образац није идентично примјењиван у свим основним организацијама и, друго, сталне миграције чланства не само да су прекидале уочене процесе, него су допринијеле и стварању непотпуности у евиденционим листама, јер партијске организације нису биле у могућности да благовремено повежу чланство. Свакако, непрецизности у евидентирању чланства не треба прецењивати, јер битно не утичу на глобалне закључке о националној структури, пошто се осим статистичке консултирају и друге врсте докумената (записници, извјештаји, анализе, реферати и слично). Сва остала питања која су релевантна за објашњавање постављене проблематике, а уочена у самом процесу истраживања архивске грађе, накнадно ће бити појашњавана у даљем тексту.

Аналогно садржају званичних докумената објављених у јавности у првом десетљећу након рата, евидентно је одсуство расправа о међунационалним односима, пошто се сматрало да је то горуће питање ријешено у народноослободилачкој борби, у складу са опћеприхваћеним принципима утемељеним у авнојевским документима. Изостајање јавно вођених радова о националном питању схватљиво је и нормално у увјетима посторужаног периода, у вријеме када је младу југославенску државу страховито тиштило бреме крвавог међусобног уништавања из последњег рата. Стога се у таквим околностима није ни хтјело, а ни смјело дирати у ово осјетљиво питање, па чак ни тамо гдје је било потребно доградити неки став о националној проблематици. Непосредно поратно раздобље карактеристично је по бројним паролама које су пратиле сваку акцију и радни задатак, а међу њима најчешће истицана била је она о братству и јединству као кохезионој снази у функцији остваривања националног повјерења и помирења у оквиру заједничких стремљења у обнови порушене земље. Међутим, програмски зацртану политику националне равноправности није било могуће остварити путем јавно истичаних одређења, најчешће паролем братства-јединства. Стога је КПЈ, свјесна ситуације, подузела низ конкретних мјера које је настојала примијенити у свакодневном раду основних организација. Од 1945. године, партијско руководство предузело је одговарајуће акције у својим основним организацијама, с циљем »побољшања националног састава Партије«, како је најчешће ова акција биљежена у партијским документима. Изван домаћаја средстава информисања, у партијским рукаводствима, повремено је сагледавана ситуација о стању партијске организације у Босни и Херцеговини уопће, као и у њеним дијеловима посебно, а у оквиру тих расправа било је актуелно и национално питање, о чему су упућиване инструкције у склопу акција на омасовљавању чланства путем механизма инстанци хијерархијски устројене организације КПЈ,

већ провјереним и повјерљивим начином слања партијске кореспонденције. Усмјереном регрутацијом чланства из свих националних средина, а нарочито из оних чија је заступљеност у Партији незнатна у односу на бројност становништва, постигао би се циљ садржан у настојању да идеје социјалистичког развоја друштвених односа продру и у оне средине које им нису биле посебно наклоњене. Резултати постављених задатака пажљиво су праћени путем извјештаја који су с мање или више ажурности стизали у Организационо-инструкторско одјељење (управу) Покрајинског комитета КПЈ за Босну и Херцеговину, а на основу којих је истраживач у могућности да реконструира нумеричке показатеље за третирану проблематику. Сачувани извјештаји и по садржају и по оцјенама били су слични, понекад истоветни, а о националиом саставу основних партијских организација говорили су најчешће на следећи начин: »... чланови су углавном Срби, а рад међу муслиманима и Хрватима иде врло споро...«¹⁾, затим »... недостатак наше Партије данас је у томе да њен национални састав не одговара учешћу у покрету/ у Партији је мало муслимана сељака, а поготово Хрвата...«²⁾ или нпр. »... да је и даље основни политички проблем братство и јединство, настојећи да се само не говори о братству и јединству него да се оно спроводи и на дјелу, ангажујући муслиманске масе и на свим дијеловима учврстити братство, сузбијати реакцију да поново створе раздор Срба и Муслимана, Срба и Хрвата...«³⁾. Многобројни документи с истим или сличним констатацијама упућују на закључак да је у партијском чланству већину чинило оно српске народности, а далеко мање муслиманске и хрватске, на које су се односиле многе партијске активности у смислу »побљешања националног састава«. Уз то, потребно је напоменути, сами извјештаји у третираном периоду били су изузетно критични према властитом раду, не само по овом питању, него уопће. Али, без обзира на то, показало се да процес није текао онако како је замислило поартијско руководство у својим смјерницама. Како је вријеме одмицало, а извјештаји с истоветним садржајима и даље стизали током цијеле 1945. и почетком 1946. године, покрајинско руководство, незадовољно постигнутим резултатима, сазвало је заједничку сједницу са секретарима свих окружних комитета у Босни и Херцеговини, те овом питању посветило посебну пажњу. Осим што је анализирана дотадашња активност и констатирано незадовољавајуће стање, биле су искритиковане основне организације због секташког става у вези с пријемом Муслимана и Хрвата у партијско чланство. У записнику с тог савјетовања забиљежена је следећа оцјена: »У раду са хрватским масама партијска организација није показала упорност. Хрвати су

1) Архив Централног комитета Савеза комуниста Босне и Херцеговине (А-ЦК СК БиХ), Фонд: Покрајински комитет КПЈ за БиХ (ПК КПЈ БиХ), Кутија (К-) 84/1945, Документ (Д-) 57/45, датум (д-) 2. VIII 1945, Извјештај о организационим питањима ПК КПЈ за БиХ упућен ЦК КПЈ.

2) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ПК КПЈ БиХ, К-85/1945, Д-20/45, д-9. VI 1945.

3) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ПК КПЈ БиХ, К-84/1945, Д-47/45, д-19. VII 1945.

у очима наших руководиоца остали и даље усташе, национална група која се непријатељски односи према нашем покрету. Код нас има и шовинистичких гледишта по том питању, а има и бјежања од потешкоћа да се бори за хрватске масе. То је једно од најтежих питања у БиХ. Изоловати католички клер, мачековце од утицаја на хрватске масе то је задатак. Хрватске масе данас преживљавају кризу, кризу у томе што се осећа лутање код њих. На изборима пришли нама, после тога прилазе клеру и томе слично.⁴⁾ Основним партијским организацијама и нижим руководствомима замјерено је и што нису били упорнији у проширивању чланства и међу Муслиманима, односно што их нису смјелије примали у Партију. На поменутом савјетовању, у вези с положајем муслиманског становиштва забиљежено је следеће: »И гледе муслимана наша руководства немају правилну оцјену. Прилазак муслимана нашем покрету није производ демократске свијести муслиманских маса, него је то посљедица угрожености и тешког положаја у којем су се нашли. Муслимани су видјели да је наш покрет чист од шовнизма, да је борба праведна и пришли су онако анблок, није било унутрашње диференцијације и она се тек сада развија. У НФ они нису гледали своју организацију, иако су јој пришли. Ми тек данас видимо да хоће за своје акције мобилишу муслиманску сиротињу да чаршија има утицаја на муслиманске масе...«⁵⁾ Међутим, изузев основног вида продирања у поменуте националне средине, а то је путем основних партијских организација, од прољећа 1946, покушало се неким додатним напорима активније дјеловати посредством друштва »Напредак« и »Препород«, о чему врло илустративно говори следећи извод из врло опширног документа«... Основна је слабост што нисмо изнашли форме, како да их чвршће привућемо. Ми смо поставили питање ХРСС-а али наша партијска организација није разумјела важност ХРСС. На хрватске масе има клер и стари политичари утицај. Линија мора бити форсирање ХРСС, који не би смио бити баријера нашег утицаја на хрватске масе. Та организација која се ствара није оно што би требало да буде. Хрватске масе преко оваквих организација које данас стварају постају плијен реакционарних елемената. Партија има у Хрватима угледа. Доказ је ипр. да су комунисти побјеђивали ХРСС-ове кандидате. ХРСС мора бити борбена организација тако, да преко ХРСС привучемо нашем утицају хрватске масе. »Напредак« који је требао у том културно просвјетном плану да окупи грађане, подбацио је. »Напредак« постаје жарште Мачековаца, реакционари су направили од њега своју бусију и учвршћују своје позиције. Ми морамо данас ради малобројности Хрвата комуниста, ради посебности културног и политичког живота код Хрвата, да форсирамо ХРСС и »Напредак« и да те организације буду под нашим утицајем, а не под утицајем клера и мачековаца. Руководство ХРСС-а издало је циркуларно писмо, да се створе организације ХРСС-а

4) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ПК КПЈ БиХ, К-102/1946, Д-2/46, л-11. III 1946.

5) Исто.

од мјеста до горе. И реакционари хоће позиције у тим организацијама. Ми морамо преоријентисати свој рад, морамо уочити важност тих организација. У »Напредак« могући сви комунисти, а у ХРСС сви који нису функционери Партије... Ми смо створили »Препород« који треба да буде чврст савез комуниста и некомуниста муслимана. Ту ми треба да вршимо свој утицај. Наша партијска организација није о томе мислила. У »Препород« треба да дођу борбени муслимани, а ми видимо понегдје да се он развија у кочицу муслимана. Послије побједи и успјеха долази до сплашњавања баш ради тога, што реакционари елементи узимају управе (одборе) у своје руке. Наши другови, као од биједи иду тамо.«⁶⁾ Наравно, слично је било и са друштвом »Просвета«, али како је учешће Срба у партијском чланству било задовољавајуће, томе се није придавала таква важност као у ова два претходна случаја. Поменута културно-просвјетна друштва и неке од грађанских политичких партија требало је да послуже усмјереним акцијама за агитацију међу хрватским и муслиманским становништвом, тј. да се преко радничког и омладинског партијског кадра, наравно хрватске и муслиманске народности, дјелује међу чланством поменутих друштава тако што ће се личним контактима приближити политика развоја социјализма, разбијати страх од комунизма, објашњавати циљеве неких мјера врло непопуларних у народу, али и стварати повољнију атмосферу у којој ће се остваривати међусобно појерење.

Но, уз све организоване акције, примање нових чланова Партије из муслиманског и хрватског дијела становништва није текло жељеним темпом, па се партијско руководство одлучило за додатну мјеру, која се сматрала неуобичајеном за праксу КПЈ, а састојала се у тражењу блажих критерија за пријем или кандидатуру, што то је важило за посебне случајеве. Да подсетимо, опћепозната је чињеница да је за члана Партије могао доћи у обзир појединац с изразито високим моралним и радним квалитетима, некомпромитован у току рата, с тим што су сви подаци провјеравани током кандидатског стажа. Снижавање критерија односило се на занемаривање података о учешћу родбине предложеног кандидата у непријатељској војсци, али такав кандидат је морао показати изразите квалитете током кандидатског стажа. Наравно, све се то одвијало у склопу организованих акција на омасовљавању чланства, иницираних и планираних од стране највишег партијског руководства.

Наведене форме дјелатности партијских руководства и основних организација у пријем чланства имале су парцијално остварене резултате. Неке основне организације су оствариле или премашиле »план пријема« чланства из дефицитарних националних скупина, али се, ипак, нису приближиле теоретски постављеном моделу подударности националног састава чланства и становништва, што је било илузорно очекивати. Међутим, мора се нагласити да партијско руководство није директивно на-

6) Исто.

метало такву стопостотну подударност. Увијек је наглашвано да се директиве не примјењују шаблонски, него да се прилагођавају конкретним ситуацијама. У основним организацијама настојало се водити рачуна о профилу сваког потенцијалног члана, али како се примао велики број нових чланова, у Партију је ушао и одређен број слабо провјереног чланства, који је накнадно искључиван. О томе свједочи знатан број искључених чланова који се посебно евидентирају у статистичким извјештајима.

У истраживањима структуре партијског чланства национално обиљежје има посебно значење. Његова важност у структури Комунистичке партије Југославије је у непосредној вези с програмским захтјевом за утемељењем у све националне средине, а дјеловањем кроз унутарњу снагу сваке нације посебно и свих нација заједно унутар система, омогућава се остваривање обједињавајућег задатка у смислу социјалистичке трансформације друштва уопће. Темељни захтјев садржан је у сталном јачању утемељености Партије у свим националним срединама, а потврђивање њеног водећег идејног и политичког присуства тражило је непрекидно репродуцирање властитог чланства. Један од могућих начина сагледавања те утемељености су и сумиране бројчане вриједности, које приближно указују на динамику његове мање или веће привлачности у одређеним срединама. Међутим, ова врста показатеља не може се узети као једини индикатор те утемељености, јер постоје примјери неких средина у којима бројно слабије партијске организације остварују ефикаснији утицај, односно негде изузетно бројне организације немају политички учинак адекватан својој бројности. Но, како су нумеричке вриједности основно полазиште овакве врсте истраживања, овај рад ће им поклонити одређену пажњу, свакако колико то дозвољава доступна истражена грађа из архива.

Нумеричко учешће појединих народа и народности у босанскохерцеговачком партијском чланству представљено је Табелом 1, у којој су компарирани подаци из децембра сваке наведене године у интервалу 1946–1952, а, с обзиром на постављени наслов, недостају бројчани подаци за 1945, 1949. и 1953. годину. Осим тога, табела је непотпуна подацима о појединим националним мањинама за неке године, што је, такођер последица неуједначеног вођења статистике у основним организацијама. Да поређење буде прегледније, табела је подијељена на два дијела, с апсолутним и релативним показатељима, а рашчлањени износи не дају увијек укупан збир, пошто не достају показатељи за неке националне мањине. Износи за три најбројније нације сведени су на једну децималу, а за остале на двије, због њиховог учешћа које се кретало испод један посто.

Вера Кац: Основна обиљежја националне структуре...
Прилози, Сарајево, XXIII, 24 (1988); стр. 261-276

Национални састав чланства КПЈ/СКЈ у БиХ 1946-1952.⁷⁾ Табела 1.

Година	1946.	1947.	1948.	1950.	1951.	1952.
Укупан број чланова	20.474	29.935	52.014	62.627	81.069	92.949
Срби	14.145	19.439	32.454	49.262	63.661	71.188
Хрвати	1.742	3.218	5.976	9.172	11.544	13.953
Муслимани	4.155	6.622	12.616	-	-	-
Неопредијељени	-	-	-	4.193	4.223	5.936
Словенци	88	143	200	-	420	-
Црногорци	130	236	419	-	776	-
Македонци	5	40	32	-	125	-
Остали	138	133	187	-	174	-
Албанци	4	8	8	-	41	-
Бугари	-	-	2	-	6	-
Руси	15	17	23	-	17	-
Русини	5	27	44	-	3	-
Чеси	38	34	29	-	45	-
Словаци	-	-	2	-	7	-
Италијани	7	10	11	-	10	-
Мађари	2	2	7	-	15	-

Изражено у процентима, односи нумеричких вриједности за сваку нацију према укупном броју чланова показују сљедеће релативно учешће:

Година	1946.	1947.	1948.	1950.	1951.	1952.
Срби	69,1	65,0	62,4	77,2	78,5	76,5
Хрвати	8,5	10,8	11,5	14,5	14,2	15,0
Муслимани	20,3	22,1	24,3	-	-	-
Неопредијељени	-	-	-	6,6	5,2	6,4
Словенци	0,43	0,48	0,38	-	0,52	-
Црногорци	0,63	0,79	0,81	-	0,96	-
Македонци	0,02	0,13	0,06	-	0,15	-
Остали	0,67	0,44	0,36	-	0,21	-
Албанци	0,02	0,03	0,02	-	0,05	-
Бугари	-	-	0,01	-	0,01	-
Руси	0,07	0,06	0,04	-	0,02	-
Русини	0,02	0,09	0,08	-	0,01	-
Чеси	0,19	0,11	0,06	-	0,05	-
Словаци	-	-	0,01	-	0,01	-
Италијани	0,03	0,03	0,02	-	0,01	-
Мађари	0,02	0,01	0,01	-	0,02	-

7) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ПК КПЈ БиХ и Фонд: ЦК СК БиХ, К-178/1947, Д-66, д-15. I 1948; К-277/1948, Д-5. 165/48, д-24. I 1949; К-513/1950, Д-66, д-25, I 1951. и К-45/1951, Д-66, д-10. I 1952.

Из табеле 1 уочљива је заступљеност свих националних припадности у босанскохерцеговачком партијском чланству, а мањкавости евиденционих листа сачуваних у архиву показују се у правом свијетлу управо када се направе табеле. Одмах је уочљива чињеница да скоро увијек двотрећинску већину чине чланови српске народности. Благи пад биљеже на прелазу 1951/1952. године, а изразит недостатак ове табеле је одсуство података за 1953. годину, када се укупно чланство смањује за 13.780 чланова у односу на 1952. годину. Бројчани и процентуални износи који се односе на Хрвате и Муслимане биљеже стални пораст, али врло спор и поступан, што се може узети као видљив показатељ у настојањима партијског руководства код регрутације чланства из ових националних припадности. Да би презентација нумеричких и табеларних показатеља била јаснија, потребно је појаснити неке бројчане вриједности везане за одређене нације. Највеће недоумице постоје код износа за Муслимане, који се може сматрати само приближно тачним. Имајући у виду чињеницу да у третирано вријеме национална афирмација Муслимана није била праћена одговарајућим политичко-теоријским одређењем и признавањем Муслимана као посебне нације, за вријеме прва три послатјератна пописа становништва у Југославији, Муслимани су имали могућност да се определијеле као припадници неке друге нације, или да остану неопредјељени. Намеће се питање како су нижа партијска руководства водила ту евиденцију, јер се уз статистички извјештај често сусреће и сљедећа биљешка »... ми дајемо укупан број муслимана а ви упутите како будуће да радимо...«⁸⁾. Међутим, и након упутстава Организационо-инструкторског одјељења, грешке код евиденција нису биле свугдје исправљане. Наравно, методолошки неисправно било би рашчлањивати бројчане износе за Србе, Хрвате или друге, што је, уосталом, и немогуће у евиденционим листама на основу којих су сумирани нумерички износи. Оваква питања немају за циљ отварање расправе о политици националног опредјељења Муслимана, него указивање на безброј питања која се могу постављати у вези са овим, односно скренути пажњу на изнесени број Муслимана у табели, који никако не треба апсолутизирати, него га схватити увјетно, као покушај компарације ове врсте података кроз које је могуће донекле сагледати резултате остваривања националне политике КПЈ у Босни и Херцеговини првих поратних година. Увидом у сачувану партијску статистику, сачињена табела презентира бројчане износе за укупан број Муслимана у 1946, 1947. и 1948. години, а за 1950, 1951. и 1952. за »неопредјељене«.

У босанскохерцеговачком партијском чланству радио је и велики број чланова који су припадали многобројним националним мањинама на тлу Босне и Херцеговине. На први поглед, уочљиво је њихово присуство, али и минимално процентуално учешће у укупном чланству. На овај проблем указивало је покрајинско руководство, тако да у једној од

8) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ЦК КП БиХ, К-320/49, Д-643/49, д-16. III 1949.

многобројних оцјена, врло сличних по садржају, каже »... Партијске организације у срезовима гдје има националних мањина, секташки се односе према њима и често је пута несигурна при кандидовању другова из средина националних мањина. Тако од 1.316 становника Италијана (према попису из 1948. године кандидовано свега 4, од 1.261 становника Чеха свега 9 кандидата, 1 Словак, 1 Мађар итд. Ово је карактеристично за СК Прњавор, а нарочито за Градишку«.⁹⁾ Највише босанскохерцеговачко партијско руководство критиковало је све среске комитете управо зато што су они на свом подручју имали највећу концентрацију различитих народности, у оно вријеме су називани националним мањинама. У оквиру акција на омасовљавању чланства, одређене управе покрајинског партијског апарата имале су сталан задатак потенцирање пријема нових чланова из редова припадника различитих народности које равноправно живе на југославенском тлу.

Уз ову табеларно представљену националну структуру партијског чланства важно је напоменути да недостају подаци за Јевреје, који су представљали значајан број чланства не само у послеријатном, него и у ратном и међуратном периоду. Само неке основне организације су посебно исказивале Јевреје, али како је то немогуће сумирати на разини за БиХ, то није уврштено у табелу 1. С обзиром на несрећеност архивског материјала за овај период, постоји могућност да се показатељн овакве врсте расвијетле или допуне даљњим истраживањима.

Нумеричке вриједности представљене у понуђеном табеларном прегледу најпрецизније квантифицирају настојање и остваривање политике националне равноправности народа и народности коју је КПЈ перманентно и темељно проводила. Партија се, у првом реду, борила против шовинистичких и секташких ставова код појединих чланова Партије, превасходно код партијских руководилаца, а свим средствима настојала је привући патриотски расположене људе у своје чланство, непрекидно истичући потребу за развијањем свијести код чланства и становништва о братству и јединству као правом путу у развоју југославенског друштва. Без обзира на многе потешкоће, напори Партије за »побољшањем националног састава партијског чланства« остваривали су се постепено, без великих осцилација кроз назначени период, о чему свједочи процентуално изражени пораст. Свјесно свих тешкоћа, руководство није одустајало од зацртане политике, али је није грубо и нереално проводило, него врло систематично, наравно тамо гдје су постојали повољни увјети за то, имајући у виду национални састав становништва у појединим босанскохерцеговачким регијама. У неким срединама партијска организација прилагођавала се околностима у којима је дјеловала, па чак и у смислу напуштања изразито строгих критерија које је једино уважавала за пријем у чланство.

9) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ЦК КП БиХ, К-513/1950, Д-66, недатирано.

Било би интересантно табеларно презентирати национални састав искључених чланова Партије, чиме би се појаснила и претходна табела, али за такву врсту показатеља нема, засад, доступне грађе. Ово је нарочито значајно за период бројних искључења из Партије, нарочито за 1953. годину, када нагло опада укупан број чланова.

За разматрање и исказивање националне структуре партијског чланства неопходно је назначити и однос према националној структури становништва из којег се регрутује чланство, што је само један од могућих видова поређења. Када се компарирају подаци за партијско чланство у односу на становништво, одмах је потребно напоменути да би оптимално методолошко рјешење било у односу на одрасли дио становништва. У недостатку такве врсте показатеља, у овом раду поредиће се бројчани износи између партијског чланства и укупног становништва, што је више у смислу постављања неких методолошких модела у истраживањима овакве врсте, него у функцији доношења неких чвршћих закључака. Сложеније поредбене захвате могуће је правити тек од пописа из 1971. године. За интервал назначен у овом раду, упоредба је направљена за 1948. годину, у смислу покушаја успостављања приближних односа, јер су узимане величине за укупан број становништва. Ова напомена је итекако важна, јер према попису из 1948. године, од укупног броја становника у БиХ (2,565.277), више од половине (1,383.428) се односи на популацију испод двадесет година старости (према попису за 1948. годину). Упоредбе за 1945. и 1953. годину, за које постоје званични пописи становништва, изостале су пошто недостају подаци такве врсте за партијско чланство. Покушај компарације презентираи је наредном табелом.

Табела 2.

Учешће партијског чланства у укупном босанскохерцеговачком становништву према критерију националне припадности, 15.03.1948. године:¹⁰⁾

Национална припадност	Парт. чланство по нац. припад.	Станов. у БиХ по нац. припад.	Учешће парт.члан. у укупном б-х ст.
Срби	21.616	1,136.116	1,90%
Муслимани	8.320	788.384	1,06%
Хрвати	3.893	614.142	0,63%
Црногорци	252	4.004	8,39%
Македонци	48	675	7,11%
Словенци	134	4.338	3,09%
итд.			

/Разлика до укупног броја становника у Босни и Херцеговини односи се на остале националне припадности у становништву/.

10) СТАТИСТИЧКИ ГОДИШЊАК 1945-1953, Завод за статистику и евиденцију, Република Босна и Херцеговина, Сарајево, 1954, стр. 45; А-ЦК СК БиХ, Фонд: ПК КПЈ БиХ, К-222/1948, Д-2.072/48, д-15. IV 1948, евиденција се односи на март 1948. године.

Изнесене показатеље не треба апсолутизирати, нити сматрати одређујућим у оваквој врсти поређења, већ само констатирати да је могуће правити и ову врсту компарације у сагледавању кретања националног састава чланства КПЈ. Високо процентуално учешће партијског чланства код одређених нација (Црногорци, Македонци и Словенци) долази услјед малог броја становника тог националног одређења на тлу БиХ. Сасвим супротне показатеље добивамо за три најбројније нације у БиХ. Стога је овакве врсте поређења потребно правити, прије свега, да би се разјаснили начини различитих табеларних презентација.

Међутим, да би се доекле приближили међусобни односи, потребно је направити поређење учешћа појединих нација и у укупном становништву и у укупном чланству у БиХ.

Табела 3.

Учешће појединих нација у укупном становништву БиХ и у укупном чланству КПЈ у БиХ, 15.03.1948. године:

Национална припадност	Учешће у укупном становништву БиХ (2,565.277)	Учешће у укупном парт. члан. у БиХ (34.535)
Срби	44,29%	62,60%
Муслимани	30,73%	24,09%
Хрвати	23,94%	11,27%
Словенци	0,17%	0,39%
Црногорци	0,12%	0,73%
Македонци	0,03%	0,14%
итд.		

Када се за индекс подударности узме број 100, као заједнички показатељ корекције између националне структуре КПЈ у БиХ и националне структуре становништва, тада се може боље разумјети горња табела. Од ступања изнад и испод индекса 100 значило би да припадници одређених нација судјелују у структури чланства изнад, односно испод рazine учешћа тих нација понаособ у структури укупног становништва БиХ. Уз ове табеле је потребно напоменути да су дате као нека могућа методолошка рјешења, јер је за сагледавање процеса потребно узети, најмање, период између два пописа, и то за одрасли дио становништва. Уважавајући евентуалне процентуалне непрецизности и поређење с одраслим дијелом становништва, евидентно је било настојање партијског руководства да из релативно бројног становништва убрза процес примања нових чланова из дефицитарних националних скупина, у складу с партијским задатком »побољшања националног састава чланства«. Таква национална политика КПЈ није била пуки формализам у задовољавању нумерички изражене равноправности, него питање које иницира много сложенију проблематику, од равноправног учешћа свих нација у одлучи-

вању до учешћа свих на реализацији постављених задатака. Без обзира на различито процентуално учешће, прије свега, потребно је нагласити присутност свих нација које живе на босанскохерцеговачком простору. Гибања националног састава партијског чланства много су комплекснија од понуђених, али и од других могућих табеларних пресликавања. Много би занимљивије било истраживати мотивацију за улазак или напуштање чланства код различитих националних припадности или средина, о чему би, вјероватно, анкетни листови могли пружити много материјала за апсолвирање ове проблематике.

Партијска организација настојала је кроз сву своју активност укључити што већи број чланова различитих националних припадности. Тако се код идејно-политичког уздизања кадрова, које је егзистирало од читалачких група до партијских школа, настојала постићи равномјерна заступљеност слушаца из свих нација. Процес је немогуће континуирано пратити, али постоје неки појединачни документи који рјечито говоре о проблемима овакве врсте. С обзиром на партијско чланство, односно његов национални састав, потпуно се уклапа и добро разумије наредни извод из документа за 1949. годину, у којем се каже: »Кроз пет генерација ниже партиске школе при Централном комитету досада је прошло 275 слушаца, од тога: Срба 188, Хрвата 27, Муслимаица 60, што говори о неправилном курсу уздизања кадра. Број Хрвата је врло мали иако се нарочито у хрватским срезовима о овом питању требало и могло прићи озбиљније...«¹¹⁾. Партијско руководство, веома критично према властитом раду, овакве врсте показатеља је, у првом реду, користило за конкретне акције које су водиле поправљању постојећег стања. Тако су врло често упућиване инструкторске групе које су и о овом питању имале конкретна задужења. Наравно, и ова активност била је директно у функцији остваривања сталног партијског задатка на »поправљању националног састава партијског чланства«.

Из разноврсног писаног материјала уочљива је и политика националне равноправности коју је КПЈ настојала проводити код бирања руководства. Међутим, и у овом случају процес је немогуће континуирано пратити због недостатка релевантне архивске грађе, те једино преостаје да се дају неки најилустративнији примјери, као нпр. овај из децембра 1951.¹²⁾

11) А-ЦК СКЈ, Ф-П БиХ К-21/47. Извјештај о раду Управе за кадрове ЦК КП БиХ за 1949, 22 + 3 листа.

12) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ЦК КП БиХ, К-45/1951, Д-66, д-10. 01. 1952.

Национални састав	секретари основних организац.		Чланови бироа осн. организац.		Чланови средских, градских и реонских комитета КПЈ у БиХ.	
Срби	4.516	81,05%	2.706	79,82%	1.475	82,49%
Хрвати	795	14,27%	490	14,45%	265	14,82%
Словенци	30	0,54%	20	0,60%	8	0,45%
Македонци	3	0,05%	2	0,06%	—	—
Црногорци	66	1,19%	54	1,59%	10	0,56%
Албанци	1	0,02%	1	0,03%	—	—
Мађари	—	—	1	0,03%	—	—
Остали	161	2,88%	116	3,42%	30	1,68%
Укупно:	5.572		3.390		1.788	

Приказани табеларни преглед, директно преузет из архивског материјала, у првом реду указује на многонационални састав руководства од нивоа секретара основних организација до градских и рејонских комитета. С обзиром на националну структуру партијског чланства, не изнећајује висок проценат руководилаца из редова српске нације, мада се из овог појединачног документа не могу изводити неки чвршћи закључци, јер немају везу с претходним, ни с каснијим периодом. Национална равноправност чланства не би значила потпуну равноправност када се то не би захтијевало и на разини за руководства. Стога, ово може бити посебна тема за истраживање, свакако, за једно дуље вријеме сагледавања процеса. У сваком случају, наведени табеларни преглед не може послужити као социолошки узорак у закључивању за цио период, али може послужити за отварање неких проблема и изнаке могућих методолошких рјешења за истраживање. За цјеловиту анализу потребно би било анализирати најкарактеристичније основне организације према националиом саставу, као базу из које су бирани секретари основних организација, чланови бироа, затим даље, према организационој схеми. Разним извјештајима који третирају проблематику организационог развоја у току припремних периода за изборе, у ово вријеме, најчешће се траже квалитети попут идејно-политичке зрелости, стручности, поштења, другарства и слично, а мање се инсистирало на националној припадности кандидата.

За национални састав највишег партијског руководства у Босни и Херцеговини постоје подаци за март 1947. године, када су од 9 чланова ПК КПЈ за БиХ четворица били Срби, један Хрват и четири Муслимана¹³⁾, у којем саставу су остали до Оснивачког конгреса КП БиХ, на којем је изабран Централни комитет КП БиХ, највише партијско тијело са

13) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ПК КПЈ БиХ, К-144/1947, Д-11.348/47, д-9. VI 1947.

48 чланова, а према националиом саставу Срби су чинили 68,75%, Муслимани 20,83%, Хрвати 8,33% и Јевреји 2,09%,¹⁴⁾ што је одговарало националној структури делегата Оснивачког конгреса КП БиХ¹⁵⁾ а ови опет националној структури партијске базе коју су делегати представљали. Мада се процентуална учешћа појединих нација међусобно знатно разликују, ипак се не може заобићи чињеница да је Партија, у ланцу од чланства до руководства на разним хијерархијским ралинама, поклањала изузетну пажњу националној равноправности свих народа и народности које се живјеле на босанскохерцеговачком простору.

* * *

Сами нумерички показатељи потврђују уводну тезу да је истраживање овакве врсте, засновано на архивској грађи, суочено с многим проблемима, те да је његов крајњи домет у структурној анализи реконструкција бројног стања, назнака неких могућих методолошких рјешења и наговјештаји неких ближих коментара и објашњења. Резултати истраживања имају потпуну подлогу на оригиналној архивској грађи, али и носе многе недостаче који су у непосредној вези с базним подацима које су прикупљале основне организације КПЈ. Многе празнине и нејасноће биће отклоњене када се отворе остала документа за јавност, истраживачима.

Наравно, проблематика националног састава чланства КПЈ не може се свести на захтјев за адекватним утемељењем партијске организације у једну средину према националиим обиљежјима, изолирану од контекста повијесних догађања, али и од програмских задатака комуниста који су много шири од средине у којој дјелују. Неравномјерно учешће појединих нација у послижератиом партијском чланству потребно је темељити на истраживањима која се односе на различите ступњеве масовности одласка у редове народноослободилачке војске, из којих се у току рата регрутовало чланство.

Изнесенни показатељи указују на присуство свих нација и народности у партијским редовима, затим на процес постепеног остваривања партијске политике на »поправљању националног састава партијског чланства« и на многе проблеме на које је Партија наилазила у својим настојањима. Проблематика је насловом периодизацијски одређена за интервал 1945–1953, мада у раду није одговорено на карактеристике крајње периодизацијске године, услед недостатка показатеља за компаративну анализу. Година 1953. означава радикалан заокрет у укупном броју чланова КПЈ, затим у профилирању структуре партијског чланства, па стога би било занимљиво допунити и ово истраживање када се наиђе на ре-

14) А-ЦК СК БиХ, Фонд: ЦК КП БиХ, К-292/1948, Оснивачки конгрес Комунистичке партије Босне и Херцеговине, Стенографске биљешке, 5. XI 1948.

15) Исто.

левантне податке. Стога је и ово истраживање само карика у ланцу потребних истраживања о укупном повијесном развоју послератног југославенског друштва изграђиваног, прије свега, на равноправним односима свих народа и народности који живе у Југославији.

Vera Kac

**BASIC CHARACTERISTICS OF THE NATIONAL
COMPOSITION OF THE CPY/LCY MEMBERSHIP IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA 1945 - 1953**
(Summary)

During the first decade after the World War II, the Communist Party of Yugoslavia's (CPY) membership in Bosnia and Herzegovina consists of all the nationalities in its ranks, from the basic organizations to the top leadership. The Party's efforts were to carry out the idea of the total national equality and the adequate national representation of certain nations in relation to the population. Although the period is rather short for an elaboration of the composition's factors, the membership from all the nations increased without the larger amounts of positive or negative oscillations, which could be seen as a positive tendency.